

KOMMENTAR TIL J. O. SKOV-MADSEN

AF BODIL STENVIG

Din reaktion (NTFK, hæfte 3 1991) på artiklen »Seksuelle overgreb på børn, definition og omfang – en analyse af datamaterialet fra den danske undersøgelse i 1987« (NTFK, hæfte nr. 3 september 1990), understreger nødvendigheden af et tværfagligt forskningsmiljø om seksuelle overgreb mod børn og unge. I artiklen tager jeg udgangspunkt i en psykologisk og en strafferetslig definition, der hver for sig operationaliseres til forskellige kategorier af seksuelle overgreb. I forskningsprocessen fra definition til kategorier træffer forskeren altid nogle valg. Disse valg træffes på baggrund af teoretiske, faglige og etiske skøn. På samme måde kræver dét, at kategorisere seksuelle overgreb, rapporteret i et spørgeskema en del valg. I den ovennævnte artikel har jeg truffet disse valg.

Du har den indvending, at kategorien »blodskam mellem to af samme køn«, som jeg anvender i tabel 5, ikke falder inden for den danske straffelovs incestbegreb. Det var ikke ukendt for mig, idet Annalise Kongstad påpegede dette under gennemgangen af spørgeskemaerne, som vi foretog sammen. Jeg kunne derfor have valgt, at placere denne case i kategorien »kønslig omgang mellem to af samme køn«, som du foreslår. Det havde været juridisk korrekt, men det ville tilsløre, at drenge også kan være udsat for incest. Det virker på en sociolog, som om drengebørn diskrimineres, når et seksuelt forhold mellem far og søn eller bedstefar og drenge-barnebarn ikke er opfattet af paragraf 210 dvs. straffelovens incestbegreb. Loven trænger på dette punkt, efter mit skøn, til en revision. Sverige kunne være et udmærket forbillede.

I forhold til din indvending mod kategori 2 og 3 i tabel 5, kan jeg oplyse dig om, at det alene er personer, der indgår i den udvalgte stikprøve, der kan betragtes som ofre i en surveyundersøgelse. At krænkeren i mange af disse seksuelle overgreb, viser sig også at have været et offer for seksuelt misbrug, er en tese, som kliniske psykologer kan bekræfte. Det vedrører blot ikke omfanget af ofre i en survey-undersøgelse. Desuden anvender jeg ikke »5 års kriteriet« i forbindelse med kategori 2 og 3 i tabel 5. Det anvendes i afsnittet om »aldersforskellen mellem krænker og offer«, der også kunne kaldes »ungdomsovergreb«. Disse »ungdomsovergreb«, kan med rette betragtes, som en særlig kategori af overgreb.

Både anvendelsen af den psykologiske definition og den strafferetslige definition kan forbedres, såvel som forståelsen af dette sociale problem kan forbedres. Det kræver en tværfaglig indsats, baseret på relevant forskning.

BOGANMELDELSER

Family Sexual Abuse. Frontline Research and Evaluation (ed. Michael Quinn Patton). Sage Publications, 1991.

Under 1985-1990 bedrevs i Minnesota ett antal forskningsprojekt om sexuellt utnyttjande av barn inom familjen och effekter av samhällsinterventioner när incest avslöjas. Flertalet av dessa projekt och deras resultat presenteras nu i antologin *Family Sexual Abuse*. Boken inleds med en översikt över det aktuella kunskapsläget av Jon R. Conte och avslutas med ett försök till syntes av redovisade resultat och slutsatser från projekten av Michael Quinn Patton, som också är redaktör för antologin. Patton är en internationellt känd utvärderingsforskare, verksam i Minnesota, och har uppenbarligen också fungerat som inspiratör för forskningsprojekten. Det skall redan nu sägas att hans avslutande kapitel var en besvikelse. Hans »syntes« består delvis av en summering av spektakulära kvantitativa resultat, trots att de ofta utgår från helt olika frågor och populationer, och han skapar därmed ett intryck av konsensus och samstämmighet mellan projekten som den övriga presentationen inte ger täckning för.

Projektet redovisas var för sig i separata kapitel, som är relativt enhetligt strukturerade, vilket underlättar jämförelser mellan dem. Efter en inledning med en kort överblick över tidigare forskning inom området följer en redogörelse för metod och undersökningspopulation. Sedan de viktigaste resultaten presenterats avslutar författarna med att ange deras implikationer för såväl praktisk-klinisk verksamhet som fortsatt forskning.

Minnesota har en framskjuten plats i USA beträffande åtgärder mot barn som far illa. I början av 1970-talet utvecklades där tvärfackliga behandlingscentra för misshandlade barn och deras familjer. När incest under 1980-talet avlöste den fysiska misshandeln på debattens frontplats startades öppenvårdsenheter för behandling av incestfamiljer enligt samma samverkansmodell. Forskarna har samarbetat med sådana terapeutiska institutioner och ofta hämtat information och undersökningsgrupper från dem. Det var också en uttrycklig ambition att resultaten skulle kunna komma till direkt praktisk-klinisk användning.

De flesta forskningsprojekten kombinerar olika informationskällor, vanligen klientakter, psykologiska test och hel- eller halvstrukturerade intervjuer. Ibland används också kliniska bedömningar av de behandlade personerna eller familjerna. Även resultat från kvalitativa metoder som t.ex. djupintervjuer presenteras mestadels i siffror, och det förekommer att undersökningar begränsade till fem-tio familjer redovisas i termer av statistiska samband och frekvenser i procent och tabellform. Det blir för den skull varken svårsläst eller tråkigt; problemet är snarare att det inte övertygar. De flesta projekten i antologin får alltså en hypotestestande karaktär, som det empiriska materialet inte verkar tillräckligt bärkraftigt för. I gengäld kan man som läsare känna sig lurad på mer hypotesgenererande information, som sannolikt finns i materialet men inte redovisas i artiklarna.

I intervjuundersökningarna är bortfallet ofta mycket stort, vilket delvis beror på att man helt enkelt inte kan hitta personer som inte för stunden deltar i behandling för incest, och delvis på svårigheter att få samtycke till intervjuer. Som svensk kan man ibland känna sig främmande för forskningsdesignen, som när man låter anställda intervjuare per telefon ställa detaljerade frågor om sexuella känslor och beteenden till personer som gjort sig skyldiga till incest eller utsatts för det. Jag saknar i flera av rapporterna en diskussion om värdet av de svar som ges under sådana omständigheter. Det hjälper föga att Patton i slutkapitlet, utan att presentera vad han bygger på, skriver att telefonintervjuer fungerade med »considerable success«. Några av

utvärderingarna förlorar också i trovärdighet eftersom de inte diskuterar den bias som kan bli resultatet när forskare och behandlare är samma person, eller när intervjuer och behandling utgår från samma teori, alltså risken att respondenterna efter genomgången behandling lärt sig de »rätta svaren«. Ett av resultaten av en utvärdering av familjebehandling (D. Woodworth), som också Patton lyfter fram i slutkapitlet, var att förnyat sexuellt utnyttjande inte förekommit i något fall. Men innan frågan ställdes hade respondenterna informerats om att intervjuaren var skyldig att göra polisanmälan om de svarade ja.

Merparten av forskningsprojekten är utförda på familjer som deltagit i öppenvårdsbehandling i delstatens storstadsregioner, vanligen efter remiss från barnavårdande myndigheter eller enligt dom. Det är viktigt att vara medveten om att dessa behandlingsenheter dels kan sova bland remisser och ansökningar och dels är kostsamma, och att de därför inte möter ett representativt urval av de familjer där incest förekommer. Det enda av Minnesotaprojekten som inte redovisas i antologin, men som jag tycker borde fått en framskjuten plats, kom till resultatet att av alla som inskrivits i ett visst familjebehandlingsprogram hade bara 18% fullföljt det enligt plan medan 62% avbrutit eller aldrig börjat behandlingen.

De som döms till fängelse för incest har en betydligt sämre socio-ekonomisk status och mer otrygga arbetsförhållanden, och är oftare tidigare straffade för andra brott än öppenvårdspatienterna. Ett av kapitlen beskriver en utvändering av en tio månaders behandling inom ramen för fängelsestraff för incestförövare (G. Owen & N. Steele). Forskarna konstaterar bland annat att även om de flesta av förövarna var nöjda med den terapi de själva fått var de besvikna över att familjen eller barnen under tiden varken fått stöd eller behandling. Återfallen i incestbrott under undersökningsperioden var betydligt färre hos dem som fullföljt hela programmet än hos dem som avbrutit det i förtid, men de som återföll var också mer introverta och reserverade till sin läggning, vilket gör det svårare att tillgodogöra sig gruppterapi.

Flera av projekten visar att även medelklassfamiljerna, som dominerar i öppenvårdsprogrammen, kan ruineras av de samhälleliga normer och interventioner som incestavslöjandet aktualiserar, såsom att mannen/förövaren polisanmäls, åtalas och flyttas från hemmet och att familjen bör genomgå terapi. De rättsliga processerna (åtal och ofta skilsmässa), dubbla bostäder och den dyra behandlingen skapar extrautgifter som tvingar fram kännbara förändringar av livsstilen, vilket även drabbar de barn som varit offer för incest. Modern måste arbeta mer än heltid utanför hemmet och har inte råd att låta barnen delta i skolbarntillsyn eller fritidsaktiviteter, och familjen kan tvingas flytta till en billigare bostad, vilket kan medföra att barnen måste byta skola och tappar kontakten med sina kamrater (t.ex. S. Wright). Dessa oavsedda effekter av avslöjandet av incesten kommer fram i flera av forskningsrapporterna utan att föranleda förslag om ekonomiska stödåtgärder. Däremot föreslås terapigrupper där man kan få tala om sina känslor kring ekonomiska problem.

Forskningen och de förslag dess resultat leder till har alltså en tydlig psykologisk-psykiatrisk inriktning. De behandlingsprogram som utvärderas, eller som de undersökta familjerna har genomgått, är mestadels inriktade på öppenvårdsbehandling genom en kombination av individualterapi för offer och förövare, gruppterapi med flera offer respektive förövare eller par (förövare och make), och/eller familjeterapi. Ibland eftersträvas att också syskon skall delta, vilket visat sig svårt att uppnå. Många familjer deltar i flera olika behandlingsprogram, som avlöser varandra eller löper parallellt. Enligt en undersökning (C. J. Lewitt, G. Owen, J. Truchess), där vårdnadshavarna till drygt hundra incestoffer telefonintervjuades, ville en tredje-

del av dessa ha mer hjälp, råd och stöd efter avslutad behandling. I USA finns t.o.m. en organisation, Sex Addicts Anonymous, efter modell av Anonyma alkoholister, för incestförövare. Läsaren får ett märkligt intryck av att behandlingen – eller sättet att förhålla sig till behandlingen – bidrar till skapandet av en särskild identitet som medlem i en incestfamilj. Flera av projektredovisningarna mynnar ut i krav på mer, djupare och långvarigare terapi för incestdrabbade, förövare och deras familjer och att fler aspekter och problemtyper skall behandlas inom dess ram.

I ett kapitel förordar M. O'Brien att syskonincest bör tas på samma allvar som vuxnas sexuella utnyttjande av barn. De flesta av dessa tonårspojkar har själva såväl skol- som kamratproblem och har utsatts för fysisk misshandel i hemmet. Ungefär hälften av familjerna bedömdes vara gravt stöda och/eller ha missbruksproblem. En tredjedel av förövarna hade mödrar som själva utnyttjats sexuellt som barn. 60% av dessa pojkar hade fått psykoterapeutisk behandling före incesten eller under den tid den pågick, men författaren föreslår ändå, förutom skärpt åtalpraxis, att de skall få mer terapi.

I sin jämförelse av vuxna som haft en svår barndom och som sedan begått, respektive *inte* begått, sexualbrott konstaterar J. F. Gilgun att den förra gruppen oftast börjat med sexuellt utnyttjande redan i adolecensen. Den skilde sig markant från den andra gruppen i det att de vid denna ålder saknade förtrogna vuxna eller nära vänner som de kunde tala med om sina problem i familjen.

När offer och förövare separeras ger det inte bara ekonomiska problem utan också oavsedda effekter på familjestrukturen, enligt en uppföljningsundersökning av S. Wright. Det förekom t.ex. att något av barnen i familjen intog den frånvarande faderns föräldraroll, att föräldrarna fick svårigheter att hantera rollen att vara gifta men inte bo tillsammans och att modern på grund av extraarbete fick sämre möjligheter till kontakt med och kontroll av barnen på deras fritid. Fadern fick ofta en distanserad och försvagad relation till samtliga barn i familjen.

Ett annat av de redovisade forskningsprojekten (J. K. Matthews, J. Raymaker & K. Speltz) är i stället en utvärdering av terapeutiskt planerad och verkställd *återförening* av fem familjer där förövaren eller offret vid incestavslöjandet skilts från familjen. Dessa forskare fann, i motsats till de ansvariga terapeuterna, att de incestdrabbade barnen kunde vara ambivalenta inför återföreningen men fortsatte att offra sig för familjen genom att acceptera den.

Att terapeuter gett en mer positiv bedömning än forskarna av familjer som de »färdigbehandlat« framgår också av en annan undersökning (J. W. Maddock, P. R. Larson, C. F. Lally), där ett fåtal sådana familjer jämfördes med andra, som stod på väntelista för terapi och en kontrollgrupp av icke-incestfamiljer (som rekryterats per annons och mot betalning). Även här bekräftas tesen om gränsförvirring i incestfamiljer, men det gällde även *efter* behandling. En intressant skillnad mellan familjer som genomgått respektive väntade på incestterapi var att kvinnan hade relativt sett betydligt större makt i äktenskapet hos de förra, vilket var ett av syftena med terapin. Men samtidigt visade sig makarna i denna grupp ha ett större avstånd och ett sämre sexualliv.

J. K. Matthews, R. Mathews och K. Speltz har gjort en explorativ undersökning, som i flera avseenden skiljer sig från de övriga. Genom en kvalitativ analys av en serie djupintervjuer av kvinnliga incestförövare har de kunnat visa på gemensamma och skiljande drag hos undersökningsgruppen och konstruera en typologi. Kvinnorna delade erfarenheter av incest i sin barndomsfamilj, och av kontinuerligt dålig självkänsla och låg status i såväl familjen som kamratgrupper och framför allt i förhållande til män. De skilde sig från manliga förövare bland annat

genom en större benägenhet att själva ta på sig hela skulden för att de sexuellt utnyttjat sina egna eller andras barn. Den terapi som forskarna finner verksam går ut på att stimulera kvinnornas personlighets- och kunskapsutveckling, för vilken det är en förutsättning att de upplever att de bemöts på ett icke-dömande, stödjande och respektfullt sätt.

Även flera av de övriga projekten bygger på latenta eller öppet redovisade antaganden om att incestfamiljernas problem har sin bakgrund i övergrepp på flickor i barndomsfamiljen och sin lösning i att kvinnans/moderns roll förstärks i hemmet. Incestforskningen, som den presenteras i denna antologi, bedrivs mot bakgrund av en mer eller mindre underförstådd föreställning om den goda familjens interaktion, kommunikation och rollfördelning. Det finns en motsvarande förväntan att kvinnorna i egenskap av makar och mödrar genom egen personlighetsutveckling skall förändra destruktiva interaktionsmönster i incestfamiljerna. Samtidigt antas den kvinnliga könsrollen, framför allt att flickor har lättare för att tala med andra om sina problem, utgöra ett visst skydd mot tendensen till upprepning av misshandel de själva utsatts för i barndomen mot de egna barnen.

Generationsöverföringsteorin, som innebär att inte bara offren, som mestadels är flickor, utan också deras syskon far illa av incesten och riskerar att själva bli förövare som ungdomar eller vuxna får visst stöd av Minnesotaforskningen. Att offret har tillgång till någon pålitlig förtroget i ungdomsåren framstår som viktigt, men också en framgångsrik behandling av en incestfamilj antas kunna bidra till att bryta detta sociala och psykologiska arv.

Även teorin om incestfamiljernas gränsvirring eller »boundary ambiguity«, såsom svårigheten att dra adekvata gränser mellan barn och föräldrar, får stöd i flera av rapporterna. Såväl terapi som lagstiftning – i Minnesota förbjöds incest så sent som 1963 – är också i princip inriktad på att förstärka denna gräns. Men en paradoxal konsekvens av interventionerna, som Wright diskuterar, är att gränserna blir än mer otydliga när fadern fortfarande tillhör familjen men bor någon annanstans.

Det finns en spänning mellan den samtidiga strävan att vidmakthålla/förstärka ett tabu och en psykoterapi som syftar till att öka de incestberördas självkänsla och jagstyrka. Behandlingen av incestförövare är typiskt inriktad på båda delarna: först skall förövaren ensam ta på sig hela ansvaret och skulden och ta avstånd från sitt handlande; därefter måste han försonas med sig själv och få självrespekt för att kunna utveckla harmoniska ömsesidiga relationer till andra. Det finns också en ironi i ambitionen att förändra och förstärka kulturella tabun genom lagstiftning, som gör incest till ett brott mot staten mer än mot den egna gruppen, vilket kan visa sig i att familjen sluter sig samman mot myndigheter, som utreder incestmisstankar.

Det kulturella tabut och risken för att det försvagas av social upplösning utgör bakgrunden för de tankar som läggs fram i ett kapitel om incest bland indianer (I. Carter & L. J. Parker). Incesttabut gäller där inom hela klanen. Utan egentligt empiriskt stöd hävdas att sexuellt utnyttjande av flickor ökat starkt, särskilt bland de indianer som bor i städerna. Som tänkbara förklaringar anness att den traditionella utvidgade indianska familjen, där barn hade flera »föräldrar« och »hem«, brutit samman och att ett stort antal indianbarn placerats i fosterhem och på internatskolor och inte lärt sig »föräldraskap« (parenting). Samtidigt finns fortfarande en stark sammanhållning inom klanen och en gemensam misstro mot den vita kulturen, vilket gör att incestförövare, trots att de fördöms inom gruppen, ändå skyddas gentemot myndigheterna.

Family Sexual Abuse kan ur en synvinkel läsas som en berättelse om hur ett socialt problem

uppstår, befästs och expanderar. Hela boken utgör ett samsämmigt argument för behovet av mer forskning om incest, bättre utbildning, mer terapi och fler utvärderingar av olika terapi-former. Det framstår särskilt tydligt i Pattons slutkapitel, där resultaten rycks ur sina sammanhang och staplas på varandra. Intrycket är inte bara att risken för att utsättas för/göra sig skyldig till incest ökar, utan dessutom att allt fler typer av relationer betraktas som gravt incest-uösa, t.ex. där förövaren är god vän till offrets föräldrar eller dess storebror, samtidigt som de incestskadades grupp utvidgas till att omfatta också syskon och makar. I Minnesota breddades incestlagens tillämpningsområde markant 1981 både vad avser vilka som skulle anses tillhöra familjen och vad som avsågs med sexuell kontakt. Problemet med vida och varierande definitioner är uppenbart. I ett av de projekt, som ger stöd för generationsöverföringsteorin, definieras t.ex. även frivillig genital kontakt mellan en 17-åring och en 22-åring som sexuellt utnyttjande, liksom att tillåta att en 17-åring ser pornografisk film.

De stora satsningar på incestbehandling kan leda till ironiska konsekvenser, vilket antyds i en av de presenterade undersökningarna (S. K. Hewitt, W. N. Friedrich), där barn i förskoleåldern som sannolikt utnyttjats sexuellt, och därför fick behandling, jämfördes med en grupp barn i samma åldrar där sexuellt utnyttjande utretts men varken kunnat fastställas eller uteslutas. I flera avseenden mårde den senare gruppen av barn *sämst*. Vid uppföljning efter ett år hade incestoffren förbättrats betydligt mer än barnen med oklar historia, vilket forskarna förklarar med att incestfamiljerna men inte de andra barnen fått hjälp och behandling.

Åtgärderna följer ändå allmänna trender, vilket bl.a. J. R. Conte visar i inledningskapitlet. Under perioden 1975-1985 minskade tilltron till rehabilitering, samtidigt som åtal och fängelsestraff fick mer stöd, men detta gällde för många typer av brott. En av konsekvenserna av den förstärkta kriminaliseringen och åtalspraxisen har blivit att förövare med hjälp av skickliga advokater inte bara lyckats bli frikända, utan också kunnat misstänkliggöra de professionella och deras bedömningar. Detta har i sin tur bidragit till att de senare upplevt ett behov av ökad forskning för att med större säkerhet och auktoritet kunna identifiera dem som utnyttjar barn sexuellt och deras offer. Minnesotaprojekten, liksom boken om deras resultat, kan därmed ses både som ett svar på, och ett argument för, dessa samtidiga behov av kunskap och legitimitet hos terapeuterna.

J. R. Conte berör också en annan intressant fråga, nämligen att konsensus bland professionella om t.ex. kriterier på att barn utsatts för sexuellt utnyttjande inte behöver innebära att det finns vetenskapligt stöd för dessa föreställningar. Sexuellt utnyttjande av barn väcker starka psykologiska försvar, inte bara hos offren och deras familjer, utan också hos dem som professionellt arbetar med behandling av eller forskning om incest, vilket är en specifik svårighet för kunskapsutvecklingen inom detta område.

Sammanfattningsvis är Family Sexual Abuse långt ifrån invändningsfri och kan knappast ses som ett standardverk om forskningens nuvarande läge. Den klara strukturen och öppna redovisningen av ett antal sins emellan olika, smala och praktikanknutna forskningsprojekt stimulerar i stället till kritisk läsning och egna slutsaster och frågeställningar. Kanske just de metodologiska bristerna och de därmed måttliga anspråken på generalitet gör den tankeväckande. Man vet ingenting säkert om incest och incestbehandling sedan man läst boken, men man kan sannolikt formulera mer adekvata frågor än om man aldrig tagit del av den.